НАСТАВНО НАУЧНОМ ВЕЋУ

ФИЛОЗОФСКОГ ФАКУЛТЕТА

УНИВЕРЗИТЕТА У БЕОГРАДУ

На основу члана 231. став 1. алинеја 17. и члана 278. Статута Факултета, Наставно-научно веће Филозофског факултета у Београду нас је на својој XIV редовној седници, одржаној дана 02.07.2020. године, изабрало у комисију за оцену и одбрану докторске дисертације "ЖЕНЕ КТИТОРИ И ВИЗУЕЛНА КУЛТУРА БАЛКАНА У СРЕДЊОВЕКОВНО И РАНО МОДЕРНО ДОБА, ОД XI ДО XVI ВЕКА" коју је поднела докторанд Љубица З. Винуловић. Након увида и подробног разматрања поднете докторске дисертације, слободни смо да поднесемо следећи

Реферат о завршеној докторској дисертацији

Основни подаци о кандидату и дисертацији:

Љубица Винуловић рођена је у Пожаревцу 1991. године. Основну школу завршила је у Пожаревцу, а средње образовање стекла је у Пожаревачкој гимназији. Студије историје уметности на Одељењу за историју уметности Филозофског факултета у Београду уписала је 2010. године. Код ментора проф. др Јелене Ердељан дипломирала је 2014. године са дипломским радом *Чудо у Латомосу: од апсиде Осиос Давида до Погановске иконе*, који је оцењен највишом оценом (10, десет). Мастер студије завршила је 2015. под менторством проф. др Јелене Ердељан са мастер радом *Минијатуре Линколн*

колеџ типика (Oxford, Lincoln College gr. 35) и питање портрета жена ктиторки у позновизантијском раздобљу, који је такође оцењен највишом оценом (10, десет). Докторске студије уписала је 2015. године код ментора проф. др Јелене Ердељан. Од 2014. до 2015. радила је као приправник у Одељењу за едукацију и рад са публиком у Народном музеју у Београду. У новембру 2015. године положила је кустоски испит и стекла звање кустоса. Током рада у музеју била је учесник на неколико конференција и организатор семинара и радионица. Љубица Винуловић је од 2016. године ангажовна као сарадник у настави на Одељењу за историју уметности Филозофског факултета у Београду на предметима на којима је проф. др Јелене Ердељан предметни наставник (Античка уметност, Ранохришћанска и рановизантијска уметност,Уметност зрелог средњег века у Византији и западној Европи, Уметност позног средњег века у Византији и западној Европи, Општа историја уметности средњег века) Током 2017. и 2018. године била је стипендиста града Пожаревца. У звање истраживача сарадника изабрана је 2018. године. Љубица Винуловић је од 2018. године запослена на научно-истраживачком пројекту *Хришћанска култура на Балкану у средњем веку: Византијско царство, Срби и Бугари од 9. до 15. века* (бр. 177015) под руководством проф. др Владе Станковића.

Од 2016. године до сада учествовала је и излагала на неколико међународних научних скупова у земљи и објавила неколико научних радова међу којима су Чудо у Латомосу као предмет историографских анализа: од апсиде Хосиос Давида до Погановске иконе, *уметничко-историјски часопис АРТУМ 2* (децембар 2015), 13-22; The Miracle of Latomos: From the Apse of the Hosios David to the Icon from Poganovo. The Migration of the Idea of Salvation, *Migrations in visual culture: book of abstracts (3rd International Conference of PhD Students and Recent PhD Graduates, Belgrade, 8-10 September 2016),* ed. J. Erdeljan et al., 40; Радионица за децу, Средњовековна исхрана, у: *Приручник за музејску едукацију*, Е. Гавриловић, И. Јанковић, М. Пејовић, И. Кручичанин, Љ. Винуловић прир., Београд 2017, 54-57; The Miracle of Latomos: From the Apse of the Hosios David to the Icon from Poganovo. The Migration of the Idea of Salvation, in: *Migrations in Visual Art*, ed. J. Erdeljan et al., Belgrade 2018, 175-186; Иконе Марије Ангелине Дуке Палеологине, *Зборник Матице српске за ликовне уметности* 47 (2019), 47-56; Портрети жена ктитора у време Лазаревића, *Култура* 165 (2019), 325-344.

Докторска дисертација Љубице З. Виноловић "ЖЕНЕ КТИТОРИ И ВИЗУЕЛНА КУЛТУРА БАЛКАНА У СРЕДЊОВЕКОВНО И РАНО МОДЕРНО ДОБА, ОД XI ДО XVI ВЕКА" написана је на 228 страница текста са пратећим научним апаратом, напоменама, библиографијом и списком илустрација, као и 193 слике приложене у штампаној форми. Текст дисертације подељен је у 6 поглавља, са више потпоглавља.

Предмет и циљ дисертације:

Предмет истраживања докторске дисертације Љубице З. Виноловић "ЖЕНЕ КТИТОРИ И ВИЗУЕЛНА КУЛТУРА БАЛКАНА У СРЕДЊОВЕКОВНО И РАНО МОДЕРНО ДОБА, ОД XI ДО XVI ВЕКА“ је визуелне културе настале као резултат ктиторске делатности жена из династија Комнина, Дука, Палеолога, Немањића, Асеноваца, Лазаревића и Бранковића на територији Ромејског царства и земаља православних Словена на Балкану. О томе сведоче ктиторске задужбине (цркве, манастири, капеле и параклиси), и њихова укупна припадајућа визуелна култура која подразумева фреско декорацију, архитектонску пластику, иконе, реликвијаре, илуминиране рукописе, богослужбене предмете и вез којима су те њихове задужбине, али и други сакрални простори под њиховим ктиторством, опремани. Наведени примери који су предмет проучавања ове докторске дисертације, део су корпуса визуелне културе ромејског културног круга, настали у хронолошком распону од краја XI до средине XVI века.

Истраживања започињу са ктиторском делатношћу Ане Даласене, мајке цара Алексеја I Комнина и целокупног Комнинског геноса, једне до најмоћнијих жена ромејске историје и културе која је обележила крај XI и почетак XII века. Своју задужбину посветила је Христу Пантепопту (Свевидећем) и успоставила модел комнинског задужбинарства које је било обележено женским ктиторством и које је имало улогу носећег модела ктиторске делатности током трајања Византијског царства али и после његовог пада 1453, у рано модерно доба, у земљама које су се ослањале на ромејски културни модел и теолошко-идеолошке премисе и концепте власти. Истраживања су закључена разматрањем ктиторства жена из динстије Бранковића, ћерки деспота Ђурђа Бранковића али и женама из рода сремских Бранковића, свете мајке Ангелине и њених

унука, Милице Деспине и Јелене Екатерине. Хронолошки распон од краја XI до прве половине XVI века доприноси потпунијем сагледавању континуитета и варијација типа ктиторске делатности жена из владарских породица у Византији, и са њом најнепосредније повезаним породицама у Србији, Бугарској, Влашкој и Молдавији, који је заправо успостављен у средњевизантијском раздобљу, у време владавине династије Комнина. Он такође омогућава свеобухватнији поглед на удео такве ктиторске делатности у стварању мрежа конективности и визуелне културе Балкана у средњовековно и рано модерно доба.

Основни циљ истраживања докторске дисертације "ЖЕНЕ КТИТОРИ И ВИЗУЕЛНА КУЛТУРА БАЛКАНА У СРЕДЊОВЕКОВНО И РАНО МОДЕРНО ДОБА, ОД XI ДО XVI ВЕКА“ је утврђивање визуелних образаца ктиторске делатности жена из Ромејског царства од времена Комнина и њихова рецепција и апропријација у земљама ромејског културног круга на Балкану, Србији и Бугарској, као и Влашкој и Молдавији. Посебна пажња посвећена је начину на који је лична побожност и лични однос према светитељима утицао на идеје и жеље ктиторки које су обликовале визуелну културу овог раздобља. Праћењем ктиторске делатности поменутих жена из владајућих династија на Балкану од XI до XVI века биће утврђено колико су се ови концепти мењали и усложњавали у зависности од политичких, друштвених и теолошких промена на територији земаља ромејског културног круга. Ове промене огледају се нарочито у иконографији ктиторских представа од XIV века. Наиме, у овом периоду ктиторске композиције добијају још сложенију политичку конотацију. Оне преносе позиције ктитора у хијерархији хришћанске породице народа, али и личну побожност и везивање за Христа, Богородицу или одређеног светитеља којима се ктиторке обраћају да им буду предстојници на путу личног спасења и спасења чланова њихове породице. Циљ предложене дисертације је и утврђивање удела ктиторске делатности жена из династија Комнина, Дука, Палеолога, Немањића, Асеноваца, Лазаревића и Бранковића у настанку и ширењу мрежа конективности на Балкану од XI до XVI века

Основне хипотезе од којих се полазило у истраживању:

Основне хипотезе од којих полази истраживање везано за израду докторске дисертације "ЖЕНЕ КТИТОРИ И ВИЗУЕЛНА КУЛТУРА БАЛКАНА У СРЕДЊОВЕКОВНО И РАНО МОДЕРНО ДОБА, ОД XI ДО XVI ВЕКА“ тичу се следећег:

Дефинишући модел женског ктиторства у ромејском културном кругу, укључујући и земље православних Словена на Балкану, присутан од XI до XVI века настао је у Цариграду у доба династије Комнина. Ктиторке из епохе Палеолога преузеле су комнински модел ктиторства. Ктиторке из династија Немањића, Асеноваца, Лазаревића и Бранковића ослањале су се на модел женског ктиторства остварен у Ромејском царству. Жене из династије сремских Бранковића пратиле су културни модел који су успоставиле ктиторке из династија Немањића и Лазаревића и развијале су га даље у егзилу након губитка државне самосталности а он је, захваљујући динстичким браковима, у знатној мери обележио ктиторску праксу почетка XVI века у Влашкој и Молдавији. Укупна ктиторска делатност заснована је на политичкој теологији и личном хабитусу ктиторки што је утицало на појаву нових и преобликовање иконографије већ постојећих сцена. Примери визуелне културе кроз настали као резултат ктиторске делатности жена из владарских династија међусобно су повезани и заједно чине већу целину у којој сваки од њих на посебан начин комуницира са осталима.

Кратак опис садржаја дисертације:

Докторска дисертација "ЖЕНЕ КТИТОРИ И ВИЗУЕЛНА КУЛТУРА БАЛКАНА У СРЕДЊОВЕКОВНО И РАНО МОДЕРНО ДОБА, ОД XI ДО XVI ВЕКА“ има структуру изражену кроз следећа поглавља:

1. Увод

2. Жене из династије Комнина као ктитори са потпоглављима 2.1 Ана Даласена- монахиња и царева мајка, 2.2 Протовестијарица Марија Бугарска и црква Христа Спаситеља у Хори, 2.3 Ирина Дука и двојни манастир Богородице Кехаритомене и Христа Филантропоса,

2.4 Ирина Пирошка- ктиторка и светитељка и 2.5 Севастократорка Ирина Комнина и Хомилије Јакова Кокиновафоса

3. Жене из династије Палеолога као ктиторке са потпоглављима 3.1 Аутократорка Теодора Палеологина и манастир Константина Липса, 3.2 Марија Палеологина- господарица Монгола и манастир Христа Хоре, 3.3 Теодора Синадена Комнина Палеологина, ктиторка манастира Богородице Сигурне Наде и ауторка Линколн колеџ типика и 3.4 Протостраториса Марија Палеологина и Манастир Богородице Памакаристос

4. Ктиторке у време Немањића и Асеноваца са потпоглављима 4.1 Краљица Јелена Анжујска-ктиторка православних и католичких манастира на територије средњовековне Србије и Приморја, 4.2 Српске властелинке као ктиторке, 4.3 Царица Јелена Немањић Асен-владарка и ктиторка, 4.4 Деспотица Јелена Мрњавчевић- монахиња Јефимија: ктиторка, песникиња и везиља, 4.5 Иконе Марије Ангелине Дуке Палеологине-израз приватне побожности и владарског легитимитета, 4.6 Друго бугарско царство, 4.7 Бојанска црква и 4.8 Четворојеванђеље цара Ивана Александра

5. Ктиторке из династија Лазаревића и Бранковића са потпоглављима 5.1 Кнегиња Милица Хребељановић- регент и ктитор, 5.2 Властелинке као ктиторке у време Лазаревића и Бранковића, 5.3 Јелена Балшић- владарка и ктиторка. 5.4 Кћери Ђурађа Бранковића, 5.5 Мара Бранковић – дародавац и дипломата и 5.6 Катарина Кантакузина цељска грофица

6. Закључак

Докторска дисертација на крају садржи Библиографију и Списак илустрација.

Остварени резултати и научни допринос дисертације:

Докторска дисертација Љубице З. Виноловић "ЖЕНЕ КТИТОРИ И ВИЗУЕЛНА КУЛТУРА БАЛКАНА У СРЕДЊОВЕКОВНО И РАНО МОДЕРНО ДОБА, ОД XI ДО XVI

ВЕКА“ представља значајан допринос познавању удела и различитих видова ктиторства жена из владарских породица у Византији, Србији, Бугарској, Влашкој и Молдавији у обликовању визуелне културе Балкана у средњовековно и рано модерно доба од XI до XVI века. Дисертација је заснована на истраживањима утемељеним на интердисциплинарном приступу и по први пут свеобухватно сагледава ово изузетно сложено питање које се тиче установљавања и рецепције византијског царског модела женског ктиторства у државама које припадају ромејском културном кругу.

Закључак:

Будући да је докторска дисертација "ЖЕНЕ КТИТОРИ И ВИЗУЕЛНА КУЛТУРА БАЛКАНА У СРЕДЊОВЕКОВНО И РАНО МОДЕРНО ДОБА, ОД XI ДО XVI ВЕКА“ коју је поднела докторанд Љубица З. Винуловић у потпуности урађена према одобреној пријави, те да представља оригинално и самостално научно дело, слободни смо да Наставно-научно веће Филозофског факултета Универзитета у Београду обавестимо да су се стекли услови за њену јавну одбрану.

др Јелена Ердељан, ментор

редовни професор на Одељењу за историју уметности

др Иван Стевовић

редовни професор на Одељењу за историју уметности

др Влада Станковић

Београд, 12.7.2020. редовни професор на Одељењу за историју